

ЗАМОНАВИЙ ОАВДА ИХТИСОСЛАШУВНИНГ ЗАРУРАТИ

Mirzaqobilova Madina Tog'aymurod qizi

Mustaqil tadqiqotchi

Tel: +998 93 534 50 08

Аннотация. Ушбу мақолада замонавий оммавий ахборот воситаларида ихтисослашувнинг зарурати, уни келтириб чиқарувчи омиллар ва ихтисослашувнинг ривожланиши ҳақида сўз боради. Бунда жанрлар йўналишига, иш йўналишига қараб ихтисослашни борасида ҳам сўз боради.

Калит сўзлар: ихтисослашув, универсаллашув, синкретизм фаолияти, ижтимоий тип, сигномик тип, артономик тип, конвергент журналистика.

Оммавий ахборот воситалари ривожланиши ва улар функцияларининг ошиб бориши билан журналистика соҳасига кўплаб бошқа соҳадаги мутахассислар жалб этилди ва В.М.Горохов айтган «Синкретизм фаолияти» (журналист муҳаррир, нашр этувчи, публицист, ташкилотчи, таҳририят котиби, баъзан саҳифаловчи бўлганлигини назарда тутган) тўхтатилди.

Бугун биз турли образдаги журналистик фаолиятни амалга оширишимиз мумкин. Журналист тушунчаси эса ҳаммага таниш. У жамоатчилик билан ишлайдиган касб. Журналистикадан узоқ бўлган киши ушбу касбнинг бошқа соҳалардан нимаси билан ажралиб туришини билмайди. Уни қуйидагича тушунтириш мумкин: ижодий билим ва маҳсус тайёрлов ҳамда иш тажрибаси. Унда истеъдод ва меҳнат мужассамлашсагина кўп нарсага эришиш мумкин. Машҳур касбшунос Э.А.Климов журнализм уч типдаги касбларга алоқадорлигини таъкидлаган. Улар: ижтимоий тип (лот.-жамият), сотувчи ва ўқитувчи каби «инсон-инсон» мулоқоти жараёнида фаолият юритадиган касблар. Сигномик тип (лот.- белги) «инсон-белги»да касбни бирлаштиради. Белгилар системаси билан ишлайдиган дастурчи ва ҳисобчи кабилар билан тенглаштирилади. Артономик тип (лот.-образ, санъат) бўлиб, рассом ва ёзувчилар каби «инсон-бадиий образ» тизимида фаолият юритадиган ижодий касб. Бугунги кунда техника замонавий журналистикада катта рол ўйнамокда. Журналист таҳририятнинг ходими, у тезкорлик билан ахборот йиғади ва уни қайта ишлаб истеъмолчига етказди. Журналист касбини ихтисослиги бўйича дастлаб тележурналист, радиожурналист, босма нашрларда ва ахборот агентлигида ишловчи ҳамда интернетда фаолият юритувчи кабиларга ажратамиз. Улар жанрлар бўйича ихтисослашган бўлиши ҳам мумкин, масалан, репортёрлар, публицистлар, шарҳловчиларни ихтисослашган дея оламиз. Шунингдек, журналистларни иш йўналишига қараб ҳам таснифлаш мумкин: халқаро журналист, маҳсус мухбир соҳаларга оид журналист, сиёсий, иқтисодий ёки спорт шарҳловчиси, реклама журналисти, телерепортёр ва ҳоказо. Журналистнинг асосий вазифаси бу — ўз ОАВ аудиториясини улар истаган ахборот билан таъминлашдир. Ҳар бир журналист жамоатчилик фикрини

шакллантиришда иштирок этади. Шунинг учун бу соҳани тўртинчи ҳокимият деб ҳам аташади. Журналист ва аудитория ўртасидаги алоқа ахборот канали (босма ОАВ, телевидение, радио, интернет) орқали амалга ошади.

Журналистика жамиятда ижтимоий феномен, маънавий ишлаб чиқарувчи — ижтимоий фикр ва оммавий ахборотни тайёрловчи соҳа сифатида ажралиб туради. Унда ишлаб чиқарувчи, маҳсулот ва унинг истеъмолчиси мавжуд. Оммавий ахборот воситаларида фаолият юритадиган журналист аҳли ишлаб чиқарувчи бўлса, улар тайёрлайдиган маҳсулот — оммавий ахборот ва журналистик асар ҳисобланади. Кенг омма эса ушбу маҳсулотларнинг истеъмолчисидир. ОАВ — жамият кўзгуси, дея таърифланар экан, у ижтимоий ҳаётдаги воқеа-ҳодисалар қандай бўлса, уларни шундайлигича рўй-рост кўрсатиши керак. Ошкоралик, фикрлар хилма-хиллиги масалаларига танқидий ёндашув тараққиётга тўсик бўлаётган камчилик ва нуқсонларни ўз вақтида бартараф этишга ёрдам беради ва оқибатда ривожланишни жадаллаштиради.

Таҳририят раҳбарияти журналистнинг имкониятлари ва шахсий сифатларидан келиб чиққан ҳолда қай соҳага йўналтиришни ўз зиммасига олади. Таҳририят жамоаси баъзан ўзини турли ижодий фаолиятда намоён эта оладиган кишини учратиши ҳам мумкин. Яъни, муҳаррир яхши публицист, репортёр (мухбир) эса таҳририят оммавий тадбирларини ташкиллаштирадиган ташкилотчи бўлиши мумкин. Бу газеталарда кўплаб иқтидорли кадрлар фаолият юритишини тасдиқлайди. Назариячиларнинг таъкидлашича, журналистика азалдан универсалликни кўзлайди. Бу газета ходимларининг кундалик амалиётида ўзларидаги бор восита ва шакллардан фойдаланган ҳолда ҳаётнинг турли жабҳалари ва турли қирраларини ифодалаш кераклиги билан боғлиқ. Бунда назаримизда журналист фаолият юритаётган таҳририятнинг даражаси, таҳририят жамоасининг ҳажми, шу кишининг қизиқишлари кенглиги универсалликни талаб этади. Айни пайтда универсаллик ихтисослашув билан қарама-қаршиликда ҳар доим бир-бирига боғлиқ. Назариячилар журналистик ихтисослашувнинг қуйидаги турларини илгари суришади. Бири газета ходимларини таҳририят типи бўйича ажратса (ёшлар матбуоти журналисти, спорт журналисти, халқаро журналист ва ҳок.), бошқаси мавзу жиҳатдан (иқтисодий шарҳловчи, сиёсий шарҳловчи ва ҳок.), учинчиси жанрларга кўра фарқ қилади (очеркнавис, фелъетончи, репортёр ва ҳок.).

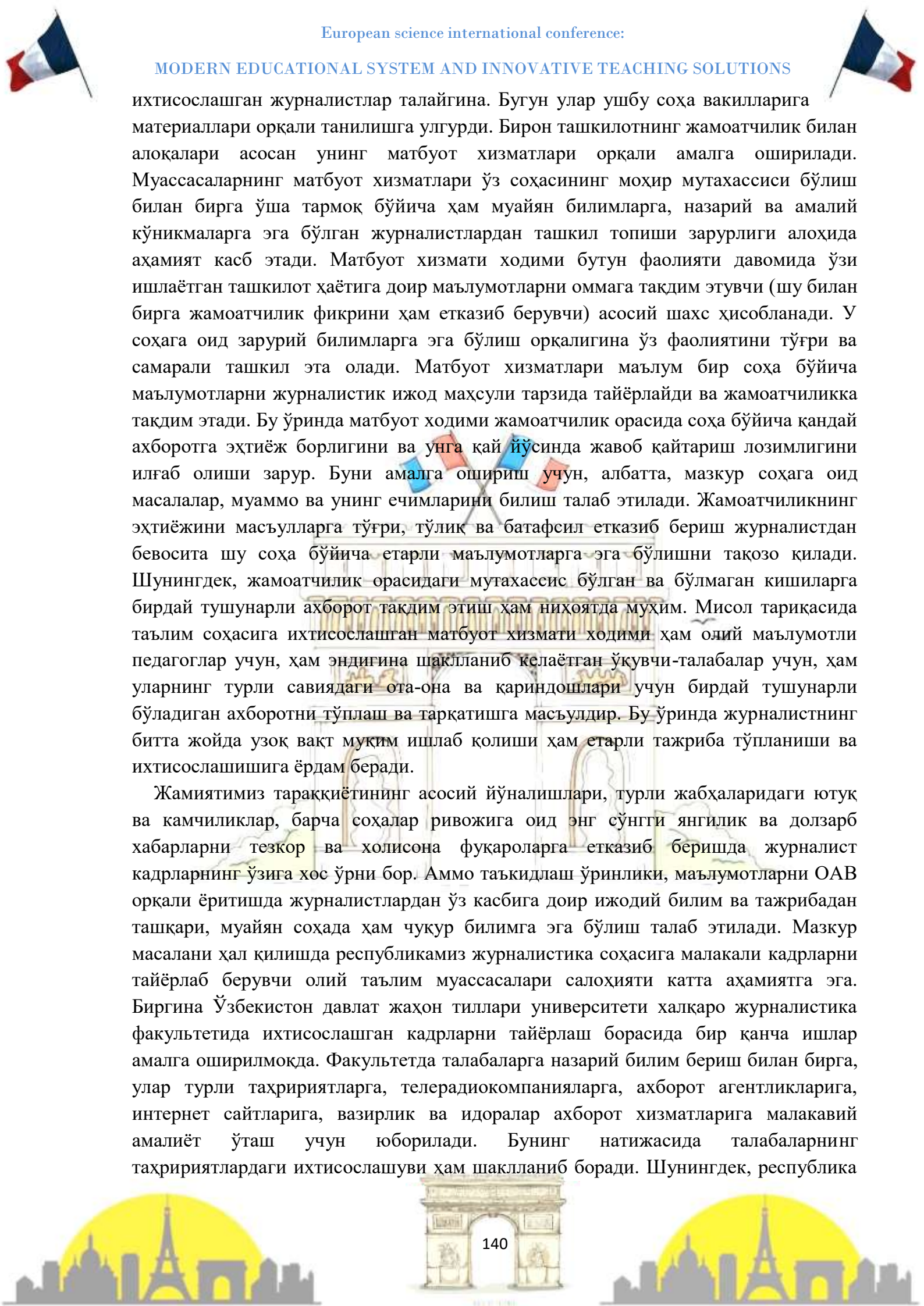
Журналистика касбининг турли туман типлари борлиги барчага маълум, аммо газета ходимлари олдида қўйилаётган вазифалар тобора мушкуллашиб бораётган пайтда муаммо универсализм ва ихтисослашувни қандай қилиб уйғунлаштиришда. Таҳририят жамоалари бу муаммони турлича ечишади. Баъзилари ўз штатидаги ходимларнинг фаолиятини чегараламайди. Улар имкониятидан келиб чиқиб, бошқа мавзуларда ҳам ижод қилаверишади. Бошқа таҳририятлар журналистларни универсаллиги ва ихтисослашишини қўллаб-қувватлайди. Бунда ёш ходимлар бирор ҳодисани саёз ёритишини олдини олиш учун бошида уларга бирор мавзуда ишланма беришади. Қачонки мухбир ўрганилаётган муаммо юзасидан юқори

компетенцияни эгалласа, қоидага асосан ундан келажакда бошқа долзарб муаммолар ечими бўйича янги фикр ёки таклифлар кутилади. Аммо журналистикада «билагон» бўлиш мумкин эмас. Шунинг учун кўпчилик газетада фаолият юритадиган журналистлар ўзлари учун маълум мавзу танлаб олишади.

Журналист ижтимоий ҳаётдаги ўзгаришларни, ютуқлару камчиликларни ҳаққоний ва ҳолисона тўғри ёрита олагина, унинг мақолалари, кўрсатув ва эшиттиришлари жамият тараққиётига хизмат қилади. Баъзан шундай мақолаларга дуч келамизки, муаллиф тўғри ва долзарб мавзу танлаганига қарамай, унинг моҳиятини етарлича ёритиб беролмайди. Сабаби, унинг ўзи шу соҳани яхши билмайди, чунки у ўзини барча соҳаларда қалам тебрата оладиган универсал журналист деб билади.

Бугун кадрлар етишмаслиги сабабли турли мавзуларни ёритишга мажбур бўлган «универсал» журналистлар даври ўтди. Замон ўзгарди, шунга яраша журналистларга қўйиладиган талаблар ҳам ўзгача. Ёритмоқчи бўлган соҳасини яхши билмаган журналист, албатта, муҳим ва қизиқарли материал тайёрлай олмайди. Чунки у соҳа ичига чуқур кириб бора олмайди. Замоннинг шу талабидан келиб чиққан ҳолда 2005—2006- ўқув йилидан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг қарорига мувофиқ Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети қошида икки йиллик Олий журналистика курслари ташкил этилди. Бу курсларга маълумотига кўра журналист бўлмаган, аммо журналист касбига иқтидори бўлган йигит-қизлар қабул қилинади. Бу эса ўз навбатида журналист ихтисослашуви муаммосини ҳал қилишга ёрдам беради. Зеро, ҳақиқий журналист воқеалар қозонида қайнайдиган, ўзини Ватан, эл-юрт, инсонлар манфаати ҳимоячиси деб билладиган, умрини ўзбек миллий журналистикаси ривожига ва равнақига бағишлаган инсон - ҳаётини бусиз тасаввур эта олмайди.

Ихтисослашув масаласи журналистика самарадорлигининг бош омилларидан биридир. Бугунги кунда юз бераётган воқеа ва ҳодисалар, долзарб муаммоларни ОАВ орқали тезкор ва ҳолисона ёритишда журналист кадрларнинг профессионал билим ва тажрибаларидан ташқари, муайян соҳада чуқур билимга эга бўлиши, яъни ихтисослашуви талаб этилади. Ҳар бир соҳага кириб борган журналистикада универсаллашув ва ихтисослашув атамалари бугун тез-тез такрорланмоқда. Босма нашрда фаолият юритаётган журналист ёзиш билан бирга фотожурналистика, саҳифалаш ва таҳрир санъатидан, тележурналист монтаж жараёнидан хабардор бўлишини, радиожурналист эса радиомахсулотни тайёрлаш ва оммага етказилгунга қадар бўлган жараёнларда бемалол ишлай олишини универсаллашув дейишимиз мумкин. Бу ўз навбатида ихтисослашув маълум соҳа нашрларида шу доиранинг янгиликлари, эришилаётган ютуқлар, муаммолар ва камчиликларни маҳорат билан ёритиш демакдир. Ихтисослашган журналистгина шу соҳа ислохотларидан тўлиқ хабардор бўлади ва тўғри маълумот етказа олади. Журналистика барча касблар чорраҳасида жойлашган касб. Журналист барча соҳадан хабардор бўлиши лозим. Аммо маълум бир соҳани худди шу соҳа вакили сингари билиши талаб этилаётган бугунги кунда тиббиёт, спорт, таълим-тарбия, адабиёт йўналишларида



ихтисослашган журналистлар талайгина. Бугун улар ушбу соҳа вакилларига материаллари орқали танилишга улгурди. Бирон ташкилотнинг жамоатчилик билан алоқалари асосан унинг матбуот хизматлари орқали амалга оширилади. Муассасаларнинг матбуот хизматлари ўз соҳасининг моҳир мутахассиси бўлиш билан бирга ўша тармоқ бўйича ҳам муайян билимларга, назарий ва амалий кўникмаларга эга бўлган журналистлардан ташкил топиши зарурлиги алоҳида аҳамият касб этади. Матбуот хизмати ходими бутун фаолияти давомида ўзи ишлаётган ташкилот ҳаётига доир маълумотларни оммага тақдим этувчи (шу билан бирга жамоатчилик фикрини ҳам етказиб берувчи) асосий шахс ҳисобланади. У соҳага оид зарурий билимларга эга бўлиш орқалигина ўз фаолиятини тўғри ва самарали ташкил эта олади. Матбуот хизматлари маълум бир соҳа бўйича маълумотларни журналистик ижод маҳсули тарзида тайёрлайди ва жамоатчиликка тақдим этади. Бу ўринда матбуот ходими жамоатчилик орасида соҳа бўйича қандай ахборотга эҳтиёж борлигини ва унга қай йўсинда жавоб қайтариш лозимлигини илғаб олиши зарур. Буни амалга ошириш учун, албатта, мазкур соҳага оид масалалар, муаммо ва унинг ечимларини билиш талаб этилади. Жамоатчиликнинг эҳтиёжини масъулларга тўғри, тўлиқ ва батафсил етказиб бериш журналистдан бевосита шу соҳа бўйича етарли маълумотларга эга бўлишни тақозо қилади. Шунингдек, жамоатчилик орасидаги мутахассис бўлган ва бўлмаган кишиларга бирдай тушунарли ахборот тақдим этиш ҳам ниҳоятда муҳим. Мисол тариқасида таълим соҳасига ихтисослашган матбуот хизмати ходими ҳам олий маълумотли педагоглар учун, ҳам эндигина шаклланиб келаётган ўқувчи-талабалар учун, ҳам уларнинг турли савиядаги ота-она ва қариндошлари учун бирдай тушунарли бўладиган ахборотни тўплаш ва тарқатишга масъулдир. Бу ўринда журналистнинг битта жойда узок вақт муқим ишлаб қолиши ҳам етарли тажриба тўпланиши ва ихтисослашишига ёрдам беради.

Жамиятимиз тараққиётининг асосий йўналишлари, турли жабҳаларидаги ютуқ ва камчиликлар, барча соҳалар ривожига оид энг сўнгги янгилик ва долзарб хабарларни тезкор ва холисона фуқароларга етказиб беришда журналист кадрларнинг ўзига хос ўрни бор. Аммо таъкидлаш ўринлики, маълумотларни ОАВ орқали ёритишда журналистлардан ўз касбига доир ижодий билим ва тажрибадан ташқари, муайян соҳада ҳам чуқур билимга эга бўлиш талаб этилади. Мазкур масалани ҳал қилишда республикамиз журналистика соҳасига малакали кадрларни тайёрлаб берувчи олий таълим муассасалари салоҳияти катта аҳамиятга эга. Биргина Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети халқаро журналистика факультетида ихтисослашган кадрларни тайёрлаш борасида бир қанча ишлар амалга оширилмоқда. Факультетда талабаларга назарий билим бериш билан бирга, улар турли таҳририятларга, телерадиокомпанияларга, ахборот агентликларига, интернет сайтларига, вазирлик ва идоралар ахборот хизматларига малакавий амалиёт ўташ учун юборилади. Бунинг натижасида талабаларнинг таҳририятлардаги ихтисослашуви ҳам шаклланиб боради. Шунингдек, республика

етакчи тахририятлари қошида ташкил этилган маҳорат мактабларида талабалар соҳаларга ихтисослашувини янада такомиллаштириш имконига эга бўлади.

Жаҳон ахборот макони глобаллашувининг кучайиши оммавий ахборот воситалари соҳасида мамлакат ва жаҳонда содир бўлаётган воқеаларга тез ва мос равишда муносабат билдира олишни тақозо этаётган бугунги даврда журналистлар зиммасига катта масъулият юкланади. У бераётган маълумоти тўғри, ишончли эканлигига эришиши учун ўша соҳада етарли билимга эга бўлиши лозим. Дастлаб, ихтисослашувнинг ўзи нима эканлигига тўхталсак.

Ғарб журналистикасида матбуот ходимини ихтисослаштириш «биит» («beat») деб аталади ва бу профессионал журналист ўз соҳасида нима янгиликлар бўлаётганини доим билади. Ихтисослашув бу — журналист кундан кунга нима ҳақида ёзаётганини билиб бораверади. Умуман олганда, ҳар бир газетанинг иқтисод, сиёсат, шунингдек, дин, фильмларга тақриз ва спорт каби бўлимлари мавжуд.

«Журналистнинг стол китоби»да Вашингтондаги Детройт фрии пресс мухбири Девид Эверетт ихтисослашувнинг фойдаси ҳақида шундай деган эди: «Янгиликларга ихтисослаштириш яхши, сабаби кундан кунга етарлича кенг доирадаги муаммолар ўрганилиб, қизиқарли материаллар тайёрланади. Ҳеч кимда йўқ «эксклюзив» маълумотларнинг кўпчилиги айнан бирор соҳага ихтисослашган репортёрлар томонидан ёзилади. Бу каби кўплаб мақолаларнинг сири: бўрини оёғи боқишида. Омадли репортёрлар ўз ихтисослигининг ҳамма томонига диққат эътиборини йўналтиради. Улар доимий равишда ўз ихтисослиги доирасида «нюсмейкер»лари, маълумот олувчи манбалари билан учрашиб туришади. Яхши мухбир ҳар қадамида қизиқарли нимадир топади.» Нима учун ихтисослашув фойдали, деган саволга қуйидагича жавоб бериш мумкин. Профессионал журналист ўзи ихтисослашган соҳасида нималар содир бўлаётганини билади, шунинг учун янгиликларни ёритишда бу самарали усул эканлигини амалиёт кўрсатапти. У омманинг маълум соҳадаги қизиқишларини билиш учун алоқада бўлиш имконини беради. Кўплаб сенсацион материаллар айнан ихтисослашган репортёрлар томонидан топилади. Ўзбек журналистикасида нисбатан кейинроқ ривожланган бўлса-да, ихтисослашувнинг тарафдорлари универсаллашувникидан кам эмас. ЎзДЖТУ халқаро журналистика факультетининг собиқ декани, доцент Акбар Нурматов ўзининг [«Замонавий ОАВда касбий универсаллашув ва ихтисослашув»](#), филология фанлари номзоди Ҳалим Саидов «Журналистикада ихтисослашув муҳимми ёки универсаллик?» номли мақолаларини ихтисослашувга бағишлаган.

Юқоридаги жаҳон ва миллий журналистика мутахассисларининг фикрларидан келиб чиқиб айтадиган бўлсак, дунёнинг нуфузли оммавий ахборот воситалари конвергент журналистика (*convergence journalism*) тизимида фаолият юритмоқда.

Конвергент журналистика бу матбуот, радио, телевидение ва интернетнинг ўзаро уйғунлашувини англатади. Дейлик, бугун ривожланган давлатлардаги бирор

нуфузли газетада фаолият юритаётган журналист фақат матн ёзиш ёки унга фотолавҳа илова қилиш билан чекланмайди. У, айти чўғда, аудио ва видео форматдаги материалларни ҳам тайёрлаш салоҳиятига эга бўлиши лозим. Умуман, дунё журналистикасида қизиқ ҳолатни кўриш мумкин. Соҳа ва мавзу бўйича тигиз ихтисослашув кечаётган бир пайтда журналистларнинг ижодий фаолиятида универсаллашув кузатилмоқда. Бу катта медиакорпарацияларнинг иқтисодини тежаш билан боғлиқ.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бобков А.К. Основы творческой деятельности журналиста: учебное пособие. – Иркутск, 2005. – С.
2. Ким М.Н. Основы творческой деятельности журналиста: Учебник для вузов. — СПб.: Питер, 2011. - С. 53.
3. Нурматов А. Замонавий ОАВда касбий универсаллашув ва ихтисослашув//Ўзбекистон матбуоти. – 2014. – №1. – Б. 38-39.
4. Саидов Ҳ. Журналистикада ихтисослашув муҳимми ёки универсаллик?//Ўзбекистон матбуоти. – 2008. - №1. – Б. 34-35.
5. <http://knigi.link/tvorcheskoy-deyatelnosti-osnovi/universalizm-ili-jurnalistskaya-38647.html>
6. <http://jrnt.ru/bezhat-vdvoe-bystree>

